

Békéscsaba településen belüli társadalmának térszerkezete

BECSEI JÓZSEF

Településen belüli társadalom - helyi társadalom

A társadalom nem „általában” létezik, hanem ugyanúgy *térben* jelenik meg, ahogyan az őt alkotó emberek, tényezők és folyamatok is adott térben léteznek. E térbeli megjelenésnek egyik legfontosabb (ha nem a legfontosabb) *egysége a település*, amely a társadalmi munkamegosztás jelen állapotában számos szállal kapcsolódik más településekhez. Ugyanakkor a települések mint a földrajzi térben egymástól elkülönülő egységek éles határvonalakkal határolódnak el egymástól. Ezt az elhatárolódást a közigazgatás az esetek túlnyomó többségében egy határozott vonallal maradéktalanul szentesíteni is tudja.

Egy adott települést statikus állapotban szemlélve meghatározható annak térbeli kiterjedése (nagysága), megadható népességszáma, számszerűsíthető, hogy a település mennyi lakó- és munkahellyel rendelkezik, mennyi középülete és intézménye van, milyen hosszú közút- vízvezeték stb. hálózattal rendelkezik. A közigazgatási határon belül jól elkülöníthető a külterület és a zárt település, leírható az a természeti földrajzi környezet, amelyben települt. Minden ilyen körülhatárolt település egységnek az ott élő, funkcionáló *lakossága* - vagyis a társadalom egészének egy meghatározott része - is alkotója, mégpedig olyan alkotója, amely a statikus állapotot dinamikussá alakítja. Az így elhatárolható társadalmat nevezem *településen belüli társadalomnak*.

Ebben a felfogásban - eltérően a helyi társadalom mások (BÓHM A. 1983; SZIRMAI V. 1982) által használt fogalmától - a *térbeli és számszerű elhatároltságot* kívánom hangsúlyozni, valamint azt, hogy valamennyi település - nagyságától függetlenül - társadalmát egy összességnek fogom fel. Erre azért van szükség, mert ahhoz, hogy a településföldrajz valamely vizsgálati tárgyról véleményt tudjon alkotni, mindenekelőtt e vizsgálati tárgy jellemző *menyiségi* ismérveit kell jól elhatárolhatóvá tenni, mivel annak térbeliségét csak ezen keresztül lehet megragadni.

A helyi társadalomra vonatkozó kutatások abból a megközelítésből indulnak ki, hogy „...helyi társadalomnak nevezzük azt a társadalmi képződményt, amely térben elkülönült, sajátos minőségekkel, érdekszerkezetével, hierarchikus rétegtagsággal rendelkezik” (BÓHM A.—PÁL L. 1983). Így tehát a „térben elkülönült” nem azonos a „településben elkülönülttel”, hiszen a behatárolt településen belül is elkülöníthető, s a szociológiai vizsgálatok el is különítenek kisebb-nagyobb térbeli egységeket, „helyi társadalmakat”, mindenekelőtt a lakótelepi társadalmat (TÓTH P. 1983; SZELENYI I.—KONRAD GY. 1969). Amennyiben a különböző társadalmi csoportok településen belüli elhelyezkedését vizsgáljuk, úgy figyelmünket a település egészére kell irányítanunk, mint olyan térbeli egységre, amely önmaga is a társadalmi tér egy sajátos elkülönült része, amely természetesen további kisebb-nagyobb egységekre tagozódik. Ezek az egységek alkotják a település egészét, éppen úgy, ahogyan az egyes települések társadalmát építi fel a társadalom egészét.

A településföldrajzi vizsgálatokon belül az első feladatok közé tartozik annak feltárása, hogy a települések társadalmát milyen kisebb részekre tagolódik, s azok a településen belül hol, milyen kiterjedésben és mennyiségben fordulnak elő. A kutatások még ezen elkülönült csoportok számos minőségi jegyére is fényt deríthetnek. A

településen belüli kisebb társadalmi egységek fő mennyiségi jegyei statisztikailag megragadhatók, leírhatók, de hogy a társadalom hogyan működik, az már a *szociológia*, a működés településen belüli, térbeli megoszlásának kutatása pedig a *szociálgeográfia* vizsgálati körébe tartozik.

Ez a társadalom azonban nem csak úgy településalkotó elem, hogy kitölti a település terét, hanem úgy is, hogy igénybe veszi, működése során használja, funkcionálása következtében pedig visszahat rá. A különböző társadalmi csoportok legfontosabb tevékenységük - ti. a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyük - által alapvetően determináltan más-más módon használják e teret, más-más lesz térreleváns hatásuk; egymástól különböző módon „működnek” a társadalmi térben, éppen ezért jelenlétük feltárása fontos kutatási feladat. Nem csak a társadalmi csoportok működése között vannak azonban különbségek, hanem különbözőek azok az adottságok, lehetőségek is, amelyeket az egyes települések biztosítani tudnak a funkcionáláshoz, s így az maga is meghatározója lehet a társadalom strukturálódásának, ill. annak, hogy ez a társadalom a településen belül hogyan helyezkedik el. Így a településen belüli társadalom strukturálódását és funkcionálását nem csak „a társadalmi lokalitás”, hanem a lokális adottságok és körülmények is befolyásolják.

Jelen esetben az a kérdés, hogy a fentebb elmondottak hogyan építhetők be a településföldrajz vizsgálati feladataiba és metodológiájába? Vázlatosan összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a településföldrajz kutatásai folyamán többoldalú elemzéseket végezett:

1. A *funkcionális* vizsgálat keretében a gazdasági funkciókat, az ellátott alapfunkciókat (igazgatás, oktatás stb.), az esetleges központi funkciókat, a speciális funkciókat, valamint az ezen funkciók ellátását végző népességet térbeliségük jellemző vonásai alapján írta le.

2. A *morfológiai* vizsgálatok során a lakóhelyeket, a munkahelyeket, az infrastruktúrát, a település formai jellemzőit: az alaprajzot és a formaegyütteseket tárták fel.

3. A funkcionális morfológia elemezte a funkciók és a morfológia kölcsönös kapcsolatait, egymásra hatását.

4. Mindezt történelmi kifejlődésében és abban a természeti földrajzi környezetben vizsgálta, amelyben az funkcionált.

Itt tehát azon *komplex térbeli elemek együtteséről* van szó, amelyben a települést alkotó társadalom is megtalálható és funkcionál. Abban a szemléletben, amelyben a település legfontosabb eleme a társadalom, szükség van arra, hogy a társadalom „jelenlétét” és annak az előbbiekkal való kapcsolatait - mármint településen belüli térbeli megoszlási összefüggéseit - is feltárjuk. Így a funkcionális morfológiai vizsgálatoknak egy újabb, s ezideig a településföldrajz vizsgálati körébe be nem vont *településalkotó* elemre is ki kell terjedniük.

Békéscsaba társadalmának településen belüli területi rendje

A társadalom térbeli elhelyezkedésének legfontosabb területi egysége a település, amely nem csak térbeli kategória, hanem a társadalmi élet önszerveződésének és megszervezésének is jól behatárolható színtere. Éppen ezért, amikor a társadalom térbeli elhelyezkedését vizsgáljuk, annak jellemző vonását az egyes települések belső struktúrája feltárásában találhatjuk meg. Az ilyen vizsgálatok napjainkban azért szükségesek, mert a társadalom megszervezésében már nem csak a központi akarat és anyagi eszközök leosztása dominál, hanem abban egyre nagyobb szerepet kérnek és kapnak a települési önkormányzatok.

A települések belső struktúrájára vonatkozó eddigi vizsgálatok (BERÉNYI I.—SIMÓ T. 1979; ERDŐSI F.—LEHMAN A. 1974; BECSEI J. 1965, 1973, 1983a, 1983b;

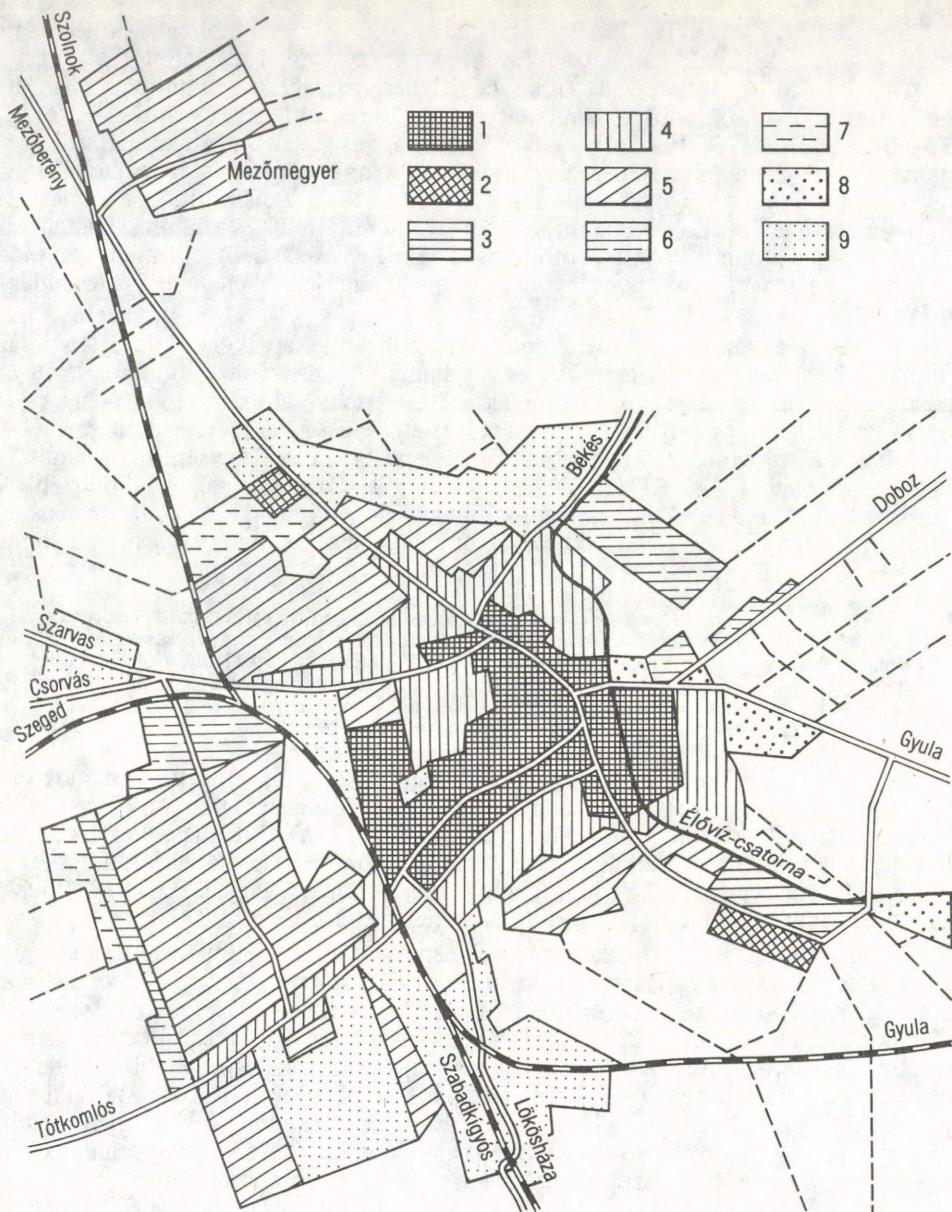
1983b; LETTRICH E. 1970) azt mutatják, hogy az ellátott funkciók, a népesség foglalkozási és társadalmi strukturálódása, valamint az ezeket szolgáló térbeli létesítmények területi elhelyezkedése, külső megjelenése, továbbá az alaprajzon elfoglalt helye között a korábbi időszakban határozott párhuzamot lehetett vonni (MENDŐL T. 1936, 1963). Az 1950-es éveket követő gazdasági és társadalmi átalakulás azonban országosan és az egyes települések szintjén is olyan nagy méretű és gyors ütemű volt, hogy azt az épített környezet átalakulása nem követte. Így diszharmónia jött létre a foglalkozási szerkezet, a társadalmi struktúra, valamint a telek és a lakóház használata és morfológiai arculata között. A rohamos és nagy mértékű változás ezt a diszharmóniát azonban nem csak az egyes lakóhelyek vonatkozásában, hanem egész településrészekre kiterjedően is létrehozta.

Miután a koncentrált ipartelepítés helyből nem kapott megfelelő létszámú munkaerőt, a foglalkozási és osztály-átstrukturálódás áterjedt a vidékre is, ott is hasonló diszharmóniát teremtve. A falvakban végbement változások tehát nem a saját belső átalakulás eredményeként, hanem más települések gazdasági átalakulása következtében születtek meg. Így a korábban egy településben lévő egységes „háztartás” - lakó- és munkahely - (ERDEI F. 1934) felbomlott, s a munkahely „beköltözött” a városba, míg a lakóhely korábbi gazdasági funkcióit a továbbiakban csak „megcsontkított” formában látta el. Hasonló folyamat zajlott le a volt agrárvárosok túlnyomó többségében a kül- és belterület viszonylatában is.

A következőkben arra keressük a választ, hogy a folyamat milyen arculat kialakulásához vezetett egy alföldi város, Békéscsaba esetében. A jelenlegi helyzet komplex felvázolása azonban sok nehézséget és elvi problémákat okoz, hiszen a településben meglévő struktúrák (gazdasági, lakóhelyi, foglalkozási, osztály-, arculati stb.) egymásra „terítését”, s azok kölcsönös kapcsolatainak összefüggéseit kell megvizsgálni ahhoz, hogy a település teljes bonyolultságában előtűnik állhasson. Mi most csak arra vállalkozhatunk, hogy e struktúrák településen belüli eloszlásának legjellemzőbb sajátosságait bemutassuk.

Eddigi vizsgálataink során a népsűrűségi viszonyok, a beépítési módok, az iparforgalmi tevékenység településen belüli térbeli megoszlása alapján összegeztük Békéscsaba funkcionális morfológiai struktúráját (1. ábra). Erre alapozva vizsgáljuk azt, hogy a településen belüli társadalom foglalkozási és osztálystruktúrája ezen övezetekben hogyan alakul, ill. kijelölhetők-e más területek, vagy ezeken belül kisebb egységek, amelyek a megfelelő struktúrába illeszthetők.

Békéscsaba, a közép-békési városok centruma, a társadalmi struktúra alapján *azon települések közé tartozik, amelyet az ipari-építőipari aktív keresők, valamint a munkásság túlsúlyával jellemezhetünk.* Ugyanakkor a város kiemelkedő szerepet játszik a megye gazdasági, társadalmi és kulturális életének szervezésében és irányításában is, ezért a munkásság (57,1%) mellett a második legnépesebb társadalmi csoportot (35,3%) a nem fizikai (szellemi) foglalkozásúak adják. (A szövetkezeti parasztság részaránya 5,6%, a kisárutermelőké, kiskereskedőké 2,1%, együttesen is csak 7,8%.) Így a város belső társadalmának strukturálódását e két csoport határozza meg. Az egyes településrészek jellegét ezek aránya fogja meghatározni.

I. ábra. Békéscsaba funkcionális övezetei. - 1 = városmag; 2 = többszintes, tömbös beépítésű lakóöv; 3 = többszintes, tömbös beépítés alatt álló terület; 4 = a lakóöv városias; 5 = falusias; 6 = családi házas; 7 = hóstatyszerű beépítésű része; 8 = oktatási, egészségügyi terület; 9 = iparforgalmi öv

Functional zones in Békéscsaba. - 1 = town core; 2 = residential zone with multistorey blocks of flats; 3 = multistorey blocks of flats under construction; 4 = residential zone of urban character; 5 = of rural character; 6 = with family homes; 7 = of so-called 'hóstat'-like character; 8 = area with educational and health care functions; 9 = industrial zone

A városi övezet több egymással összefüggő, de a morfológiai jegyek alapján mégis jól elkülöníthető részre tagolódik: 1. a város központi magja; 2. a lakótelepek; 3. átmeneti övezet. Ezeket együttesen MENDÖL T. (1936) a zárt településen belüli városnak nevezi.

1. A város központi magja

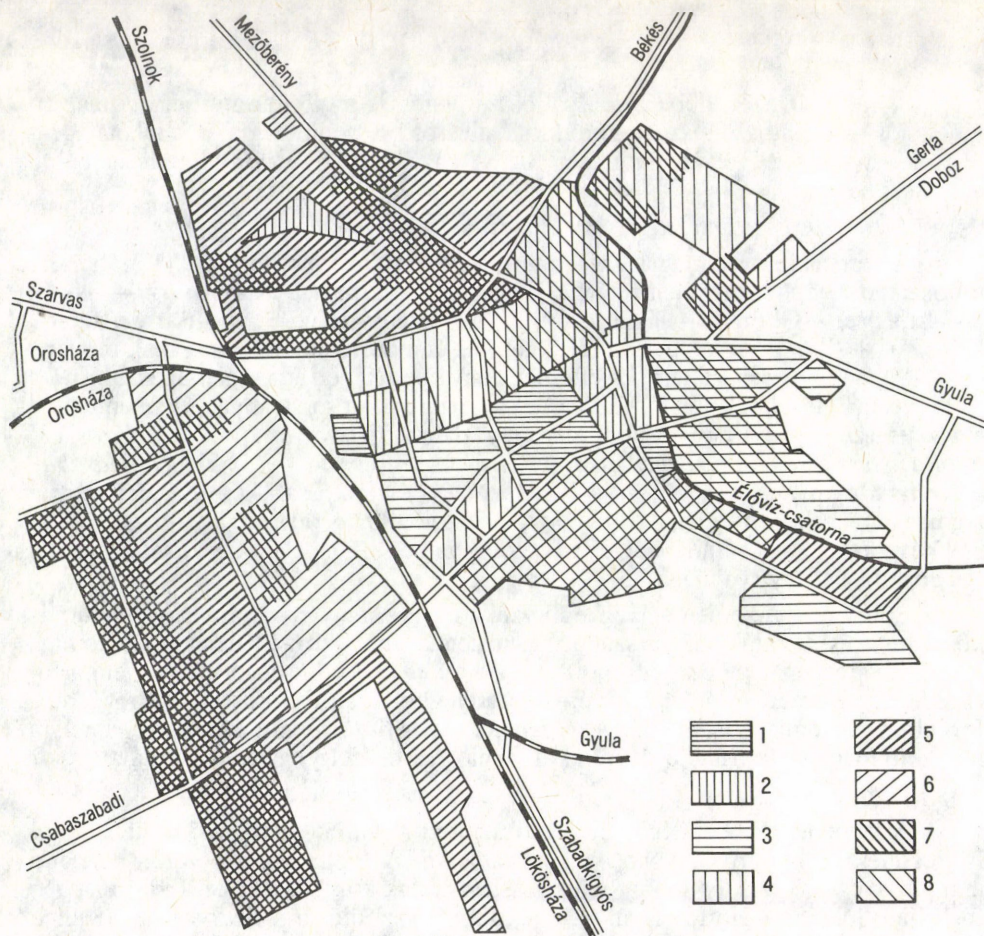
A város központi magját azok a területek alkotják, ahol formailag a zárt sorú, többszintes beépítés a jellemző. (Ez magában foglalja a Derkovits sor—Kiss E. u.—Luther u.—Gyóni u.—Jókai u.—Wlassich sétány—Kun B. u.—Bartók B. u.—Dózsa u.—Vilim u. által határolt területet.) Itt él a belterület lakosságának mintegy 7-8%-a, amelynek összetételét az jellemzi, hogy a belterületi átlagnál magasabb a nők, a 60 évesnél idősebbek (2., 3., 4. ábra) és az inaktív keresők aránya, ellenben a 0-14 évesek részesedése a népességből alacsony. Ez az egyik olyan övezete a városnak, ahol a nyugdíjasok nagy arányban élnek. A népesség társadalmi strukturálódásában a szellemi aktív keresők a vezető hely, az ipari- és építőipari keresők aránya itt a legalacsonyabb a belterületen belül. (Sőt, 1970 és 1980 között az arányukban csökkenés következett be.) Mindebből következőleg az itt élők iskolai végzettsége a városi átlagoshoz viszonyítva magas (5—9. ábra).

Ebben az övezetben helyezkednek el a megyei és városi irányítási, kulturális központok és itt találhatóak a szakosított üzletek, amelyek zárt üzletsort alkotnak. Emiatt e városrészre a közepes (3000-10 000 fő/km²) népsűrűségi értékek a jellemzőek. Ide irányul a nem mindennapi igényeket kielégítő városi és városon kívülről érkező forgalom döntő része is. Ez az övezet tehát a város funkcionális központja, amely a központi mag rekonstrukciója révén valódi nagyvárosi (city) jellegű mutat.

2. A lakótelepek

A lakótelepek beépítési módja többszintes. A város különböző területein helyezkednek el, három nagyobb övezetet alkotva. A legnagyobb a város központi magjához csatlakozik és több vonatkozásban annak folytatása. (Ez az öv magán foglalja a Jókai u.—Bartók B. u.—Temető sor—Szabolcs u.—Szarvasi u.—Kulich Gy. u.—Kisszik u.—Trefort u. által határolt területet.) Ez a városi „belső negyedek” lakótelepe, amely több területből áll. (Az elsőnek megépült Kulich Gy. lakótelepből, valamint azon lakótelepi részekből, amelyek a város növekedése következtében a földszintes átmeneti öv egy részét foglalják el.) Ebben a három egymással összefüggő lakótelepi övezetben él a város lakosságának mintegy 20%-a. Bár e lakótelepek térben és külső megjelenésükben egy övezetet alkotnak, az itt élő társadalom jellemző strukturális jegyei alapján viszont több részletre darabolódnak.

A különbözőség okait mindenekelőtt abban kell keresnünk, hogy a különböző időpontokban épült egységekben megtelepült népesség korösszetétele is, és egyéb sajátossága is eltérő, valamint abban, hogy a központi részek közelében megindult lakásépítések következtében a lakótelepen élők eláramlása is megfigyelhető. Jellemző vonás, hogy az újonnan épülő lakótelepek lakóinak jelentős hányada a „vidékről” beköltözők közül kerül ki. Ezek főként a fiatalabb munkaképes korú korosztályhoz tartoznak, ami beköltözésük után alapvetően meghatározza a lakótelepi népesség összetételét. Ma már az is nyilvánvaló, hogy a korábban épült lakótelepek népessége (Penza, Kulich Gy.) elöregszik, mert az ott felnövő fiatalabb korosztály az újabban

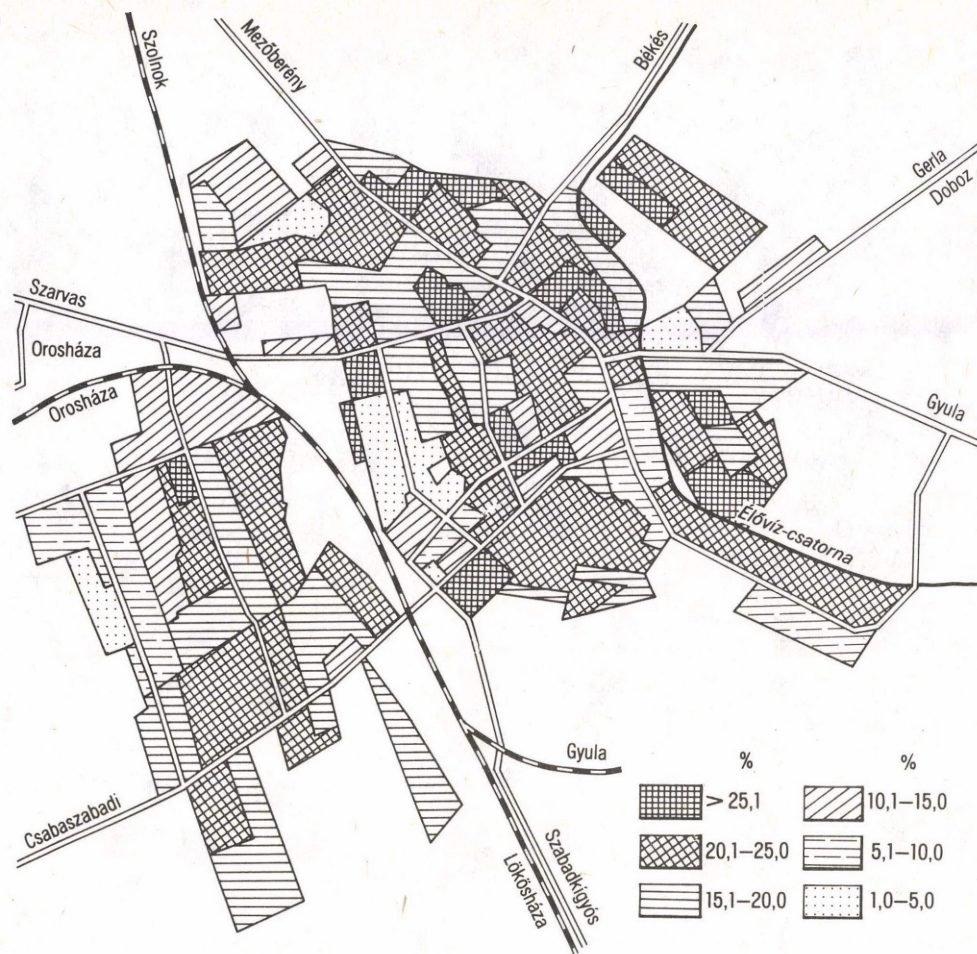

2. ábra. A zárt település övezetei a társadalmi szerkezet alapján. - 1 = döntően szellemi; 2 = jellemzően szellemi keresők által lakott övezet; 3 = átmeneti övezet szellemi keresői többséggel; 4 = munkás keresői többséggel; 5 = döntően munkás; 6 = jellemzően munkás keresők által lakott övezet; 7 = nagyobb arányú mezőgazdasági kereső által; 8 = nagyobb arányú nyugdíjas népesség által lakott terület

Zones of the densely built-up settlement by social structure. - 1 = zone inhabited overwhelmingly by intellectual earners; 2 = characteristically by intellectual earners; 3 = transitional zone with majority of intellectual earners; 4 = with majority of manual workers; 6 = zone inhabited characteristically by manual workers; 7 = zone inhabited in large proportion by agricultural earners; 8 = area inhabited in large proportion by pensioners

épült lakásokba költözik. Egyelőre viszont még az egész övezetet a „fiatalos” korstruktúra jellemzi, közülük a Millennium és a Jókai úti lakótelep a „legfiatalabb”.

A lakótelepi népesség gazdasági aktivitása lényegesen jobb, mint a belterületi átlag, az inaktív keresők aránya alacsony. A városi munkaerőnek mintegy negyede zsúfolódik itt össze. A Jókai úti lakótelepen elsősorban munkások laknak. A gyermeklétszám magas, az idősek aránya alacsony. A többi terület jellemzője a magas szellemi

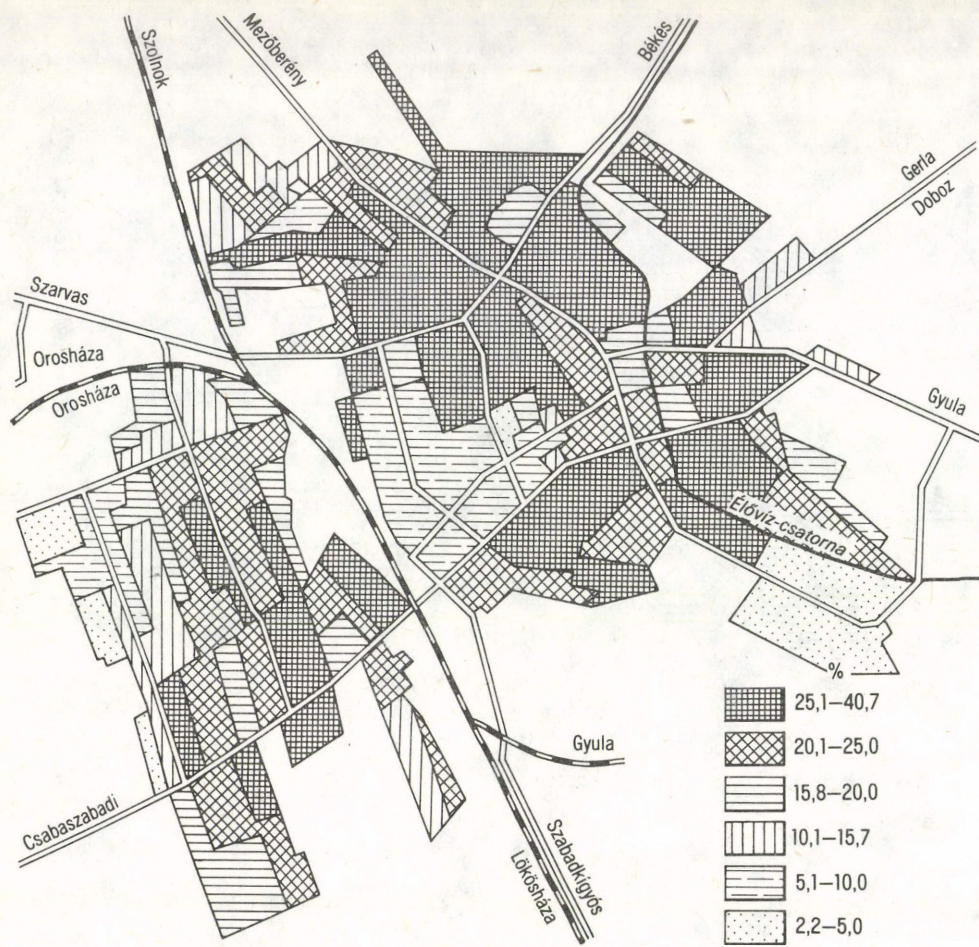

3. ábra. A 60 évesnél idősebb népesség aránya népszámlálási körzetenként, 1970

Proportion of population above 60 years by census constituencies, 1970

kereső arány, a munkások aránya a belterületi értéket nem éri el. Ezen utóbbi városrész népessége körében a városi átlagnál magasabb az iskolai végzettség.

Az új lakótelepi övezetben már nincsenek központi funkciókat ellátó intézmények, csupán néhány szakosított üzlet működik. Ezenkívül itt igyekeznek üzlethelyiségeket bérelni a magán-kiskereskedők és a kisiparosok, a butikosok, a magán kisvendéglősök és cukrászok. Új üzletek nyitására különösen az újabban épített épületek földszintjén van lehetőség. A szolgáltatási funkcióhoz kötődik a lakótelepekre jellemző új formacsoport, a szolgáltatóház. Ebben az övezetben helyezkedik el a piac, s a terület Ny-i részén van az autóbusz- és a MÁV pályaudvar, ami nagy személyforgalommal jár együtt.

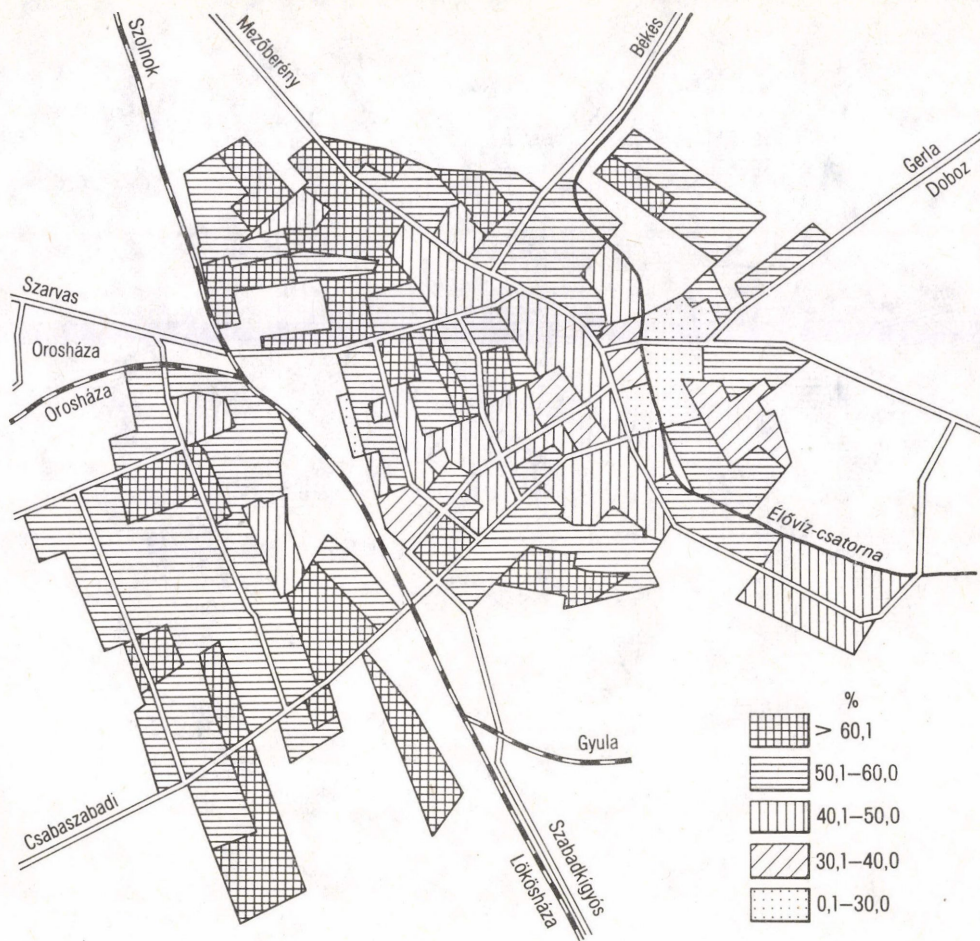

4. ábra. A 60 évesnél idősebb népesség aránya, 1980

Proportion of population above 60 years, 1980

A lakótelepet több helyen a századfordulón épített ipari üzemek (kötőtárugyár, ruhagyár stb.) szakították meg, mert a lakótelepi építkezés legelőször a korábbi iparforgalmi övezettől vett el területeket. A kultúrának és a közösségi életnek helyet biztosító létesítmények ebből az övből csaknem teljesen hiányoznak, pusztán a bölcsődei, óvodai és általános iskolai ellátást biztosítják „helyben”. A „magán” infrastruktúra (a lakások általános ellátottsága) igen jónak ítélnélhető, ellenben a közösségi infrastruktúra a legszűkebbre szabott igényeket sem tudja kielégíteni.

A városnak ez a *belső*, többszintes-tömbös, a magán szférába bezárt *lakóövezete* alig különbözik az ország más városaiban épült lakótelepektől. Az itt lakók részben az övezetben elhelyezkedő munkahelyeken dolgoznak, de a többség a város más

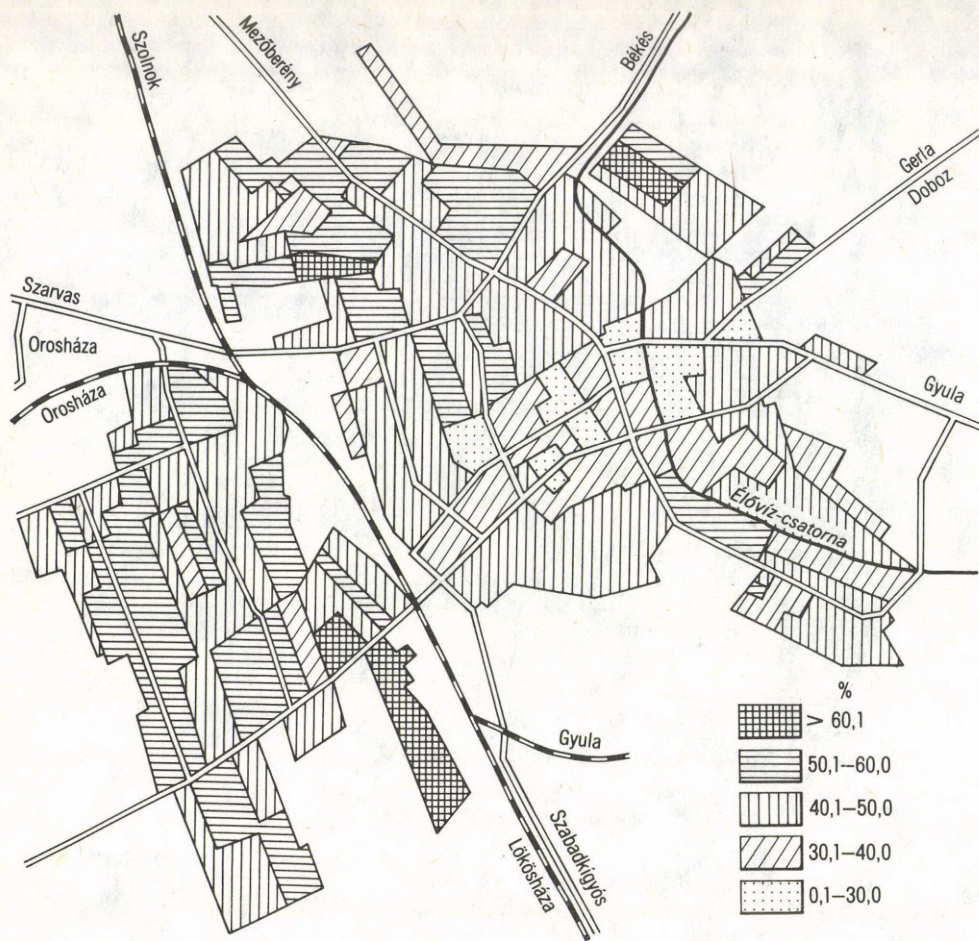

5. ábra. Az ipari és építőipari aktív keresők aránya az összes aktív keresőből, 1970

Proportion of active industrial and construction earners of total active earners, 1970

részein lévő munkahelyekre jár dolgozni, ezért nem csak az itt áthaladó személyforgalom nagy, hanem az innen „ingázók” száma is magas.

Külön kell szólni azokról a lakótelepekről, amelyek építésének a legfőbb célja a lakosság lakással való ellátása volt. Létrehozásuknál és telepítésüknél a minél kisebb ráfordítás volt a meghatározó szempont, éppen ezért őket a város azon területeire telepítették, ahol a telekár a legalacsonyabb volt. Így jött létre a város É-i peremén az Áchim, a D-i részén pedig a József Attila lakótelep. A legkisebb Áchim lakótelep (a belterületi népesség csupán 1,2%-a él itt) mindenekelőtt a szellemi foglalkoztatottak övezete. A legnagyobb lélekszámú a József Attila lakótelep, amely a zárt településtől térben is elkülönül. A város központjától mintegy 2-4 km távolságra épült fel.

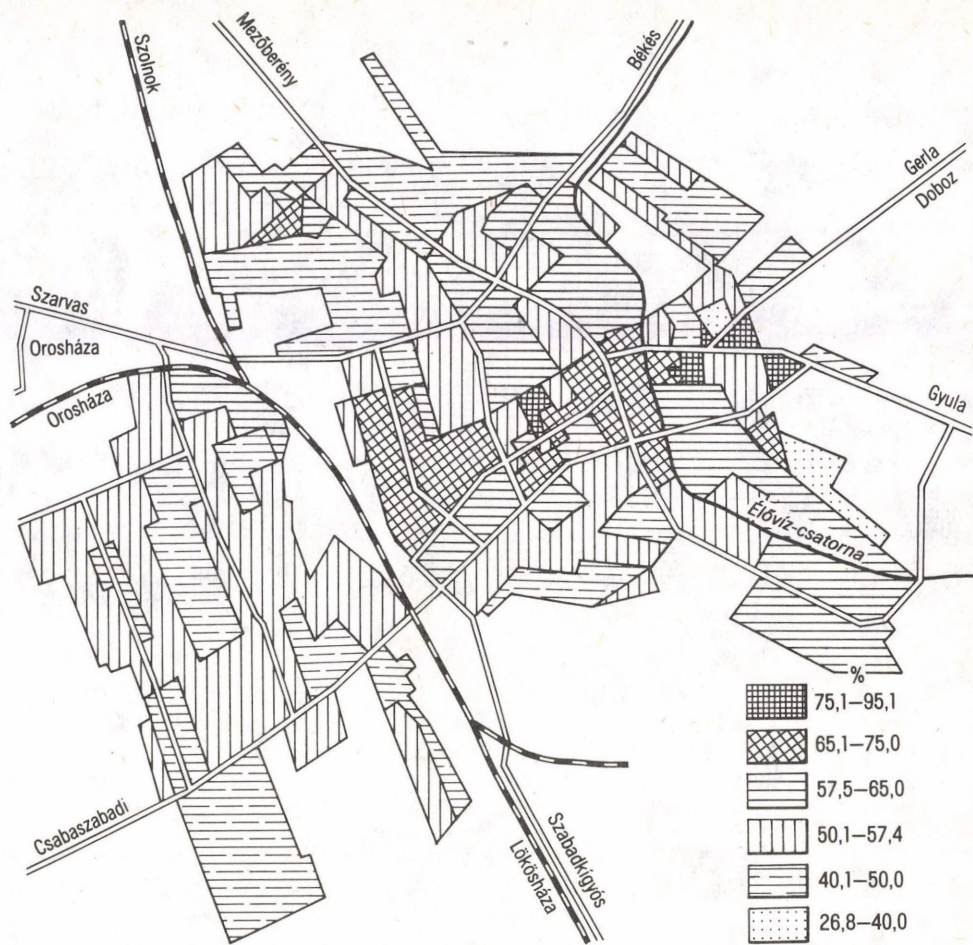
6. ábra. Az ipari és építőipari keresők aránya, 1980

Proportion of industrial and construction earners, 1980

1980-ban még a belterületi lakosság 13,3%-a élt itt, ma már a mintegy 15 000 fős népesség a belterület lakóinak egynegyedét teszi ki. Ez a város legfiatalabb övezete.

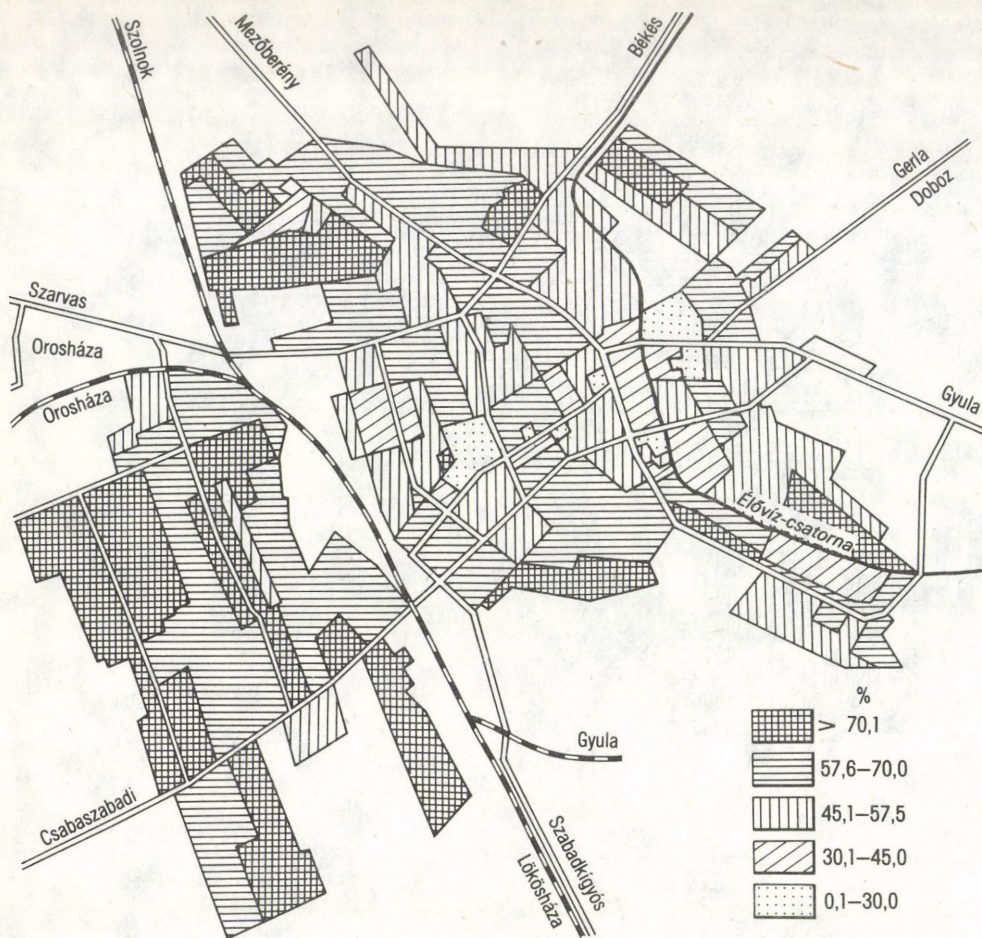
Az ipari és építőipari aktív keresők hányada e városrészben nem éri el a belterületi átlagot, de a munkásoké meghaladja az 50%-ot és a szellemi foglalkoztatottak aránya is magas (a belterületi átlagot 5-8%-kal lépi túl). *Társadalmi struktúráját tekintve ez az övezet összetett, amelyre a különböző társadalmi csoportok együttes jelenléte a jellemző, olyannyira, hogy még az agrártársadalom képviselői is az átlagosnak megfelelő mennyiségben élnek itt.*

Ez a lakótelep a lakófunkciót a „legteljesebben” valósítja meg. Itt a lakáson kívül csupán a legalapvetőbb szolgáltatást nyújtó intézmények és üzletek találhatóak.

7. ábra. A 15 évesnél idősebb népességből legalább az általános iskola 8 osztályát elvégzettek aránya, 1980
 Proportion of the population with at least 8-year primary school education of the population above 15 years, 1980

E „városnyi” városrész aktív lakossága csaknem teljes egészében ingázik a város különböző helyein lévő munkahelyekre. Egy ilyen kisvárosnyi népesség együttléte már középszintű funkcionális intézmények, kereskedelem stb. jelenlétét is megkívánná, de ilyenek igénybevételéhez az itt élőknek minden esetben ingáznuk kell. Bár külső megjelenésében, az infrastrukturális ellátásban, valamint a társadalom belső strukturálódásában ez az övezet városias, alapellátásában és az itt megélhető társadalmi létben viszont városi külterületnek ítéltető. Lényegében véve a térség Békéscsabának a városi külsejű, külterületi életet megvalósító lakóövezete.

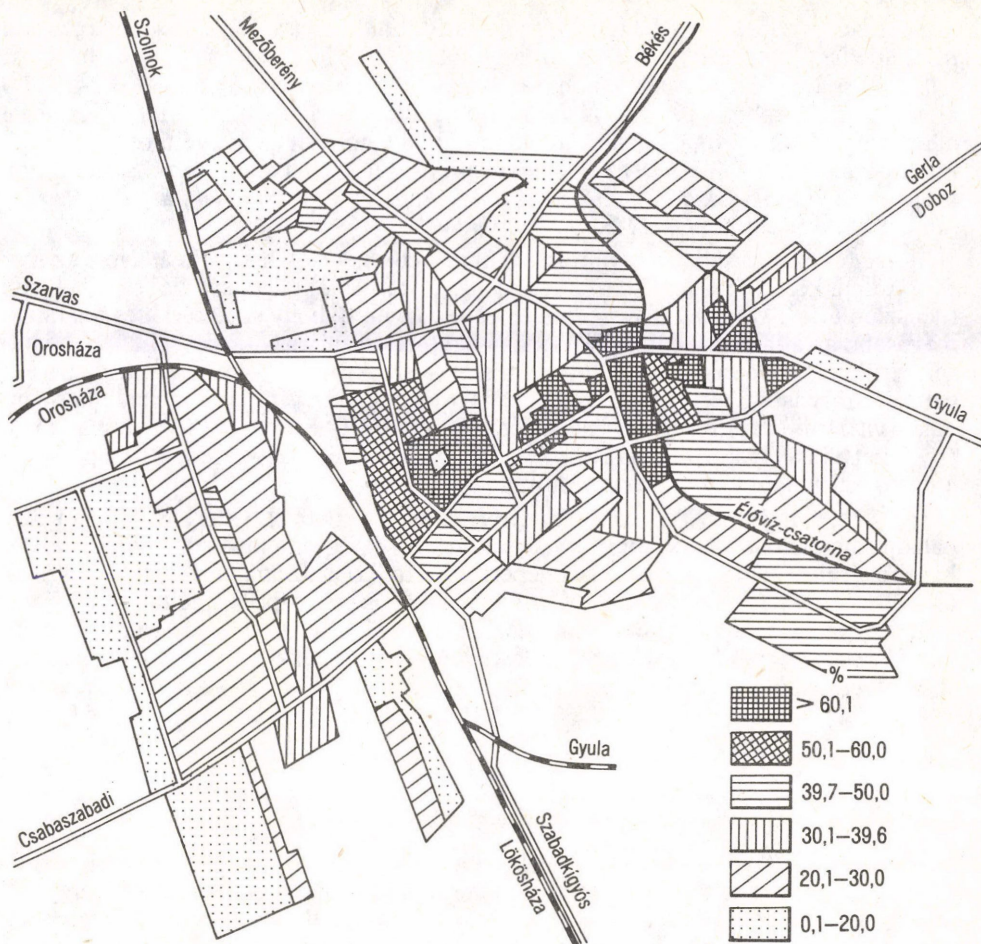
8. ábra. A munkásság aránya az összes aktív keresőből, 1980

Proportion of workers of total active earners, 1980

3. Az átmeneti övezetek

A funkcióban és külső képében is határozottan városias „jellemvonású” centrális területet É-ről nagyobb, D-ről csak kisebb területre kiterjedően (ill. Jamina központi övezeteiben a beépítés módjai szerint) olyan átmeneti övezet határolja, amely a központ felé zártosuló földszintes, majd ezeken túl félig zártosuló földszintes lakóházakkal jellemezhető. Ezen övezetek formailag átmenetet jelentenek a városiból a falusiba.

Az itteni városrészek - funkcióikból és a kialakulás körülményeiből következően - nem olyan egységes tömbökben jelennek meg, mint az előzőek. Kialakulásukban

9. ábra. Az értelmiségi és egyéb szellemi aktív keresők aránya az összes aktív keresőből, 1980

Proportion of active intellectual earners of total active earners, 1980

jelentős szerepet játszott a korábbi társadalmi szerkezet mellett a mai forgalmi fekvés is, amely meghatározó módon befolyásolja a telekárát, ez utóbbi pedig a beépítés módját. 1945 előtt ebben az övezetben az „érvényes” beépítési mód a társadalmi struktúrában elfoglalt hely következménye volt, ezért is nevezte MENDŐL T. (1936) e lakóházakat „kispolgárinak”.

Békécsaba ezen övezeteiben él a belterület lakosságának mintegy 8-10%-a. A nagyobb népsűrűség a zárt sorú, míg az alacsonyabb a félig zárt sorú beépítési módokat jellemzi. Itt a legmagasabb a belterületen belül a 60 évesek, valamint az inaktív keresők aránya. Így a városnak ezt az övezetét az *időskorúak, a nyugdíjasok nagy száma jellemzi.*

Ezek a területeken az *infrastrukturális ellátás szintje minden vonatkozásban a belterületi átlag alatti*. Magas az egyszobás és a földszintes (43,5%) lakások, valamint a 2 és több lakásos lakóházak hányada (21,9%). A lakások 80,0%-a 1960 előtt épült. Korábban ez volt a város szalagtelkes alaprajzú övezete. A területre általában a két és hároméltű házak a jellemzőek, de előfordul a négyéltű beépítés is. A korábbi gazdasági épületeket az 1940-es évek végétől sok helyen lakásokká alakították át. *Az eredeti funkciók átalakultak: a mlhelyek, üzletek megszűntek, ill. a gazdasági funkciók kikerültek a telekről vagy megszűntek.*

Az övezet társadalmi struktúrájában az aktív keresők hányada átlagos, az ipar és építőipar keresőinek aránya a belterületi átlag körül alakul, amely alól egyes kisebb (népszámlálási) körzetek oly módon képeznek kivételt, hogy az agrárkeresők aránya magasabb az átlagosnál (pl. az Illésházi—Trefort—Szarvasi—Rákóczi út által határolt területen; a Jókai—Szarvasi—Szigetvári—Czakó—Szív—Luther utcai részeken, a Szarvasi—Pék—Lenkei—Czuczor—Vasvári utcák által határolt tömbben, valamint Jaminában a Madách utcai részen). Az 1970-es és 1980-as népszámlálási értékeket vizsgálva erről a körzetről is megállapítható, hogy az ipari és építőipari keresők aránya csökkenő tendenciát mutat.

Az értelmiségiek és szellemi aktív keresők aránya a belterületi átlagot alig haladja meg, mint ahogyan a munkásság aránya is az átlagos érték körül mozog. Kisebb területeket foglal el az agrárnépesség is, továbbá az átlagot meghaladó számban élnek itt a kisárutermelők és a kiskereskedők. A népesség általános iskolai végzettsége viszont rosszabb, mint a belterület egészén. *A társadalom struktúrája alapján nem rajzolódik ki markáns jellemvonás, ezért ezt az övezetet e vonatkozásban is átmenetinek kell tekintenünk.*

Falusias övezet

1. A zárt település falusi burka

Békéscsaba belterületéből (még pontosabban: a zárt településből) a legnagyobb kiterjedésű területet a falusias beépítésű övezetek foglalják el. Ezekben a körzetekben él a belterület lakosainak mintegy 45%-a, s ennek csaknem fele a jaminai városrész falusias övezetében lakik. A falusias jelző természetesen általános megfogalmazása annak a külső megjelenésében változatos beépítési módoknak, valamint alaprajzi sajátosságoknak, amely helyről-helyre, ill. városrésztől városrészeire jellemzi ezt a típust.

A falusias öv részei - számos azonos vonásuk mellett - több vonatkozásban elkülönülnek egymástól. *A város központi magját D-ről határoló öv a legelsőknek újratelepített városrészek közé tartozik, amelyhez a 19. sz. folyamán újabb beépített területek csatlakoztak. A lakások 84,6%-a 1960 előtt épült, az infrastrukturális ellátás szintje mélyen a városi átlag alatt van. Az itt élők közül magas a 60 évesnél idősebbek, valamint az inaktív keresők hányada, ugyanakkor alacsony a gyermekkorúak aránya. Összességében ez a város egyik „nyugdíjas övezete”, amely egyben a munkások által lakott területek közé is tartozik.*

Az előző övezethez hasonló népességi és társadalmi struktúra jellemzi a városközpontot É-ről „keretező” falusias területet is. Itt azonban az ipari és építőipari munkások, valamint a fizikai dolgozók hányada még magasabb, a nyugdíjasok aránya alacsonyabb, mint az előző városrészben volt. *Ennek az övezetnek a jellegét, legfontosabb strukturális*

vonását az aktív munkásság meghatározó mennyiségi jelenléte adja meg. A mező- és erdőgazdaság aktív keresőinek a száma több körzetben lényegesen meghaladja a belterületi értéket. (Ezek az elkülöníthető körzetek: 1. a Szarvasi—Berényi—Mokry—Botyánszky—Dessewffy—Zöldfa—Lenkei—Pék utcák által határolt terület; 2. Áchim lakótelep; 3. a Berényi—Dessewffy utcák által határolt rész; 4. a Szabolcs—Dombos—Mokry—Lahner utcák által határolt rész.)

Számos vonatkozásban önálló életet élő városrésze Békéscsabának az V. kerület, Jamina. Bár alapvető jellemvonását a falusias külső adja meg, de a két főútvonal (Orosházi út, Kolozsvári út) mentén a városias vonások alapvető jegyeit is megtaláljuk. A félig zárt házsorok, a nagyobb számú üzlet, az egyre szaporodó többszintes (sőt, tömbös) beépítés ezt a jellemvonást erősíti. Az itt lévő ipari üzemek arra hívják fel a figyelmet, hogy a város ipari övezetébe érkezünk.

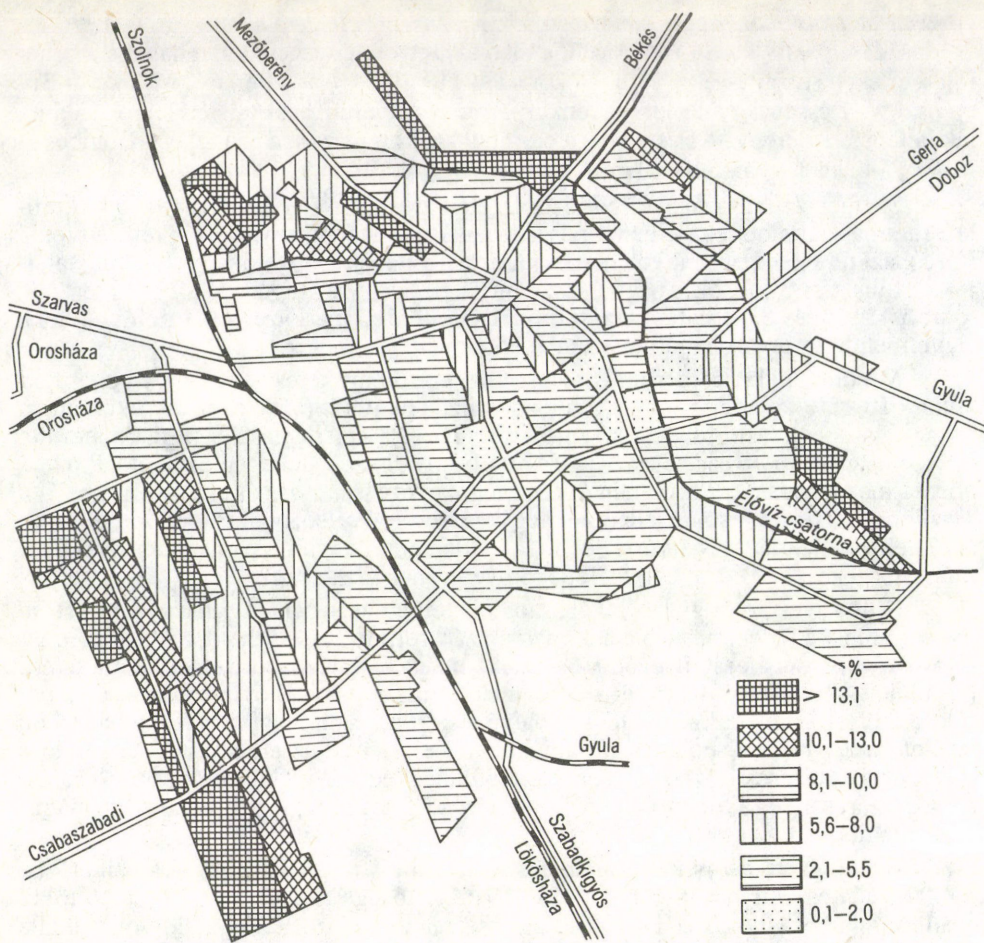
Mindhárom körzetben magas az ipari és építőipari keresők aránya, a belterületi átlagot 10-15%-kal meghaladja a fizikai dolgozók hányada (sőt, éppen a 19. körzetben a legmagasabb) és a munkásság részesedése is 10-12%-kal magasabb, mint a belterület egészén. Így ez az övezet a város valódi munkásnegyede. Jellemző az sem változtat, hogy a mezőgazdasági keresők itt élnek a legnagyobb számban és arányban (26,5%). Területi elhelyezkedésükre jellemző, hogy a város legszélső, Ny-i részeit foglalják el, ahol néhány utcára a hóstátszerű beépítés a jellemző. Ezen túl Ny-ra a Szabadság Tsz. szántóterülete, D-re és É-ra ipartelepkeket következnek (10. ábra).

Külön övezetet foglal el Békéscsaba zárt településén belül a villaszerű beépítésű övezet, amely a forgalmasabb utcák mentén zárt sorú beépítésnek adja át a helyét. Ez a városrész három elemből tevődik össze. Az elsőt a II. világháború előtt beépített rész (Gyulai út—Berzsenyi—Degré—Szőlő utca—Erdélyi sor—Élővíz-csatorna által határolt terület), a másodikat az ettől K-re lévő rész, majd a harmadikat a Kanálisi szőlők területe adja. Különösen ezen utóbbi különül el élesen az előbbiektől. Errefelé a legújabb építkezések következtében olyan villanegyed alakult ki, amelyet sűrű családi házas, a zárt sorú és a többszintes zárt sorú családi házas beépítés jellemez. Így magas a lakássűrűség.

Az újonnan beépült villanegyed társadalmi struktúrája nem értékelhető az 1980-as adatok alapján, mert az itt élők döntő többsége azóta költözött ide. A többi terület foglalkozási és osztálystruktúrája összetett képet mutat. Fő jellemvonásukat a terciér szektorban dolgozók és a szellemi foglalkozásúak, valamint a nyugdíjasok átlag feletti jelenléte határozza meg.

2. Egyéb belterület

A város növekedése következtében az elmúlt években két községet csatoltak Békéscsabához: Mezőmegyert és Gerlát. 1980-ban e két községben 2565 fő élt. Mindkét területre jellemző, hogy a népesség fiatalos összetételű, a nyugdíjasok aránya alacsony. A meghatározó foglalkozási ág az ipar és a mezőgazdaság, a foglalkoztatottnak 81,8, ill. 89,2%-a fizikai dolgozó. A városnak e területein a telek lényegesen olcsóbb, mint a városi zárt településben, éppen ezért jelentős a lakásépítkezés. Mezőmegyer közelebb fekszik a városi zárt településhez, s ezért szorosabban kapcsolódik ahhoz, mint Gerla, amely ma még Békéscsaba alvó településének, s nem szerves részének tekinthető.

10. ábra. A mező- és erdőgazdaság aktív keresőinek aránya az összes aktív keresőből, 1980

Proportion of active agricultural and forestry earners of total active earners, 1980

Külterület

Mára Békéscsaba határa jelentősen csökkent, külterületi népességének pedig túlnyomó többsége beköltözött a zárt településbe. Így ma már csak - Csabasabadiival együtt - 4247 fő, a lakosság 6,3%-a él külterületen. Jelenleg 1537 lakóház található a belterületen kívül, azok jelentős hányada is a zárt települést övező határrészekben, ill. azokon a távolabbi (Felsőnyomás) területeken fekszik, amelyek közlekedési adottságai jobbak.

A tanyák funkciói mára jelentősen átalakultak. Amíg régebben a gazdálkodás központjai voltak, mára a többségnek a lakófunkciója került előtérbe. Ezentúl azonban új funkciókat is kaptak: az intenzív (fóliás) zöldségtermesztés helyei, pihenési (víkend) célokat szolgálnak, háztáji állattartást folytatnak bennük. *A tanyán lakó népesség jelentős hányada (mintegy 55-58%) azonban munkahelyét a zárt településen belül találja meg, s oda ingázik naponta. Amíg korábban a zárt településben volt a tanyák tulajdonosainak a lakóháza, s a munkahelye a határban, mára ez a szituáció úgy fordult meg, hogy a tanyán lakók munkahelye a zárt településen belül található.*

A zárt település—tanya viszonylatában nem csak a lakóhely funkció változott meg, hanem a gazdasági tevékenység jellege is. Korábban az agrártermelők laktak a zárt településben, ma a nem mezőgazdasági tevékenységet folytatók lakóhelyét jelenti a tanya. Átalakult tehát a tanyák társadalmának foglalkozási és osztályszerkezete, valamint népesség-összetétele is.

A Békéscsaba határában élők 22,4%-a tartozik a 60 évesnél idősebbek közé, ezzel ellentétben a gyermekek aránya csupán 17,0%, így a munkaképes korúak 60,6%-ot (a városi átlag 61,9%) képviselnek. Ugyancsak magasabb az inaktív kereső réteg aránya is, mint a belterületen. Mindez arra utal, hogy a külterületi népesség idősebb, mint a belterületi. Jellemző továbbá, hogy magasabb a férfiak aránya, kisebb az eltartottak hányada és kedvezőbb a családban élők aránya is, mint a belterületen. *A tanyák társadalmá így számos vonatkozásban kedvezőbb vonásokkal rendelkezik, mint a belterületé.*

Láttuk, hogy a zárt település társadalmi struktúráját alapvetően az ipari és szellemi aktív keresők száma és aránya határozza meg, a két, városhoz csatolt községben pedig az ipari és mezőgazdasági keresők jelenléte volt a jellegmeghatározó tényező. A külterület esetében a mezőgazdasági és az ipari keresők mennyisége, ill. aránya szabja meg a fő jellemzőket. A mezőgazdasági keresők 50%-ot meghaladó mértékben azonban már csak a három legtávolabb fekvő területen (Csabasabadi, Gerendási legelő, Felsőnyomás) élnek. A legnagyobb arányt képviselik (de már nem érik el az 50%-ot) az agrártermelésben dolgozók Fürjesen és Nagyréten, Kiszréten és Kereken már az iparban és építőiparban dolgozók számaránya a meghatározó. Fényesen az egyéb ágazatoké a vezető hely.

Az osztályszerkezet is megváltozott, hiszen a szövetkezeti parasztság 37,4%-kal, a munkásság 49,3%-kal, a szellemiek 8,1%-kal és a kisárutermelők, kiskereskedők 5,2%-kal részesednek az aktív keresőkből. A szövetkezeti parasztság 50%-ot meghaladó arányban azokon a területeken él, ahol a mezőgazdasági dolgozók hányada a legmagasabb. 50% feletti munkásarányt találunk viszont Kiszréten (60,1%), Fényesen (67,6%), Kereken (57,5%) és Fürjesen (60,3%).

A foglalkozási szerkezet alapján végeredményben az alábbi következtetést vonhatjuk le:

1. A város lakóövezete a belterület határait átlépve egy újabb lakóövezetet (külterületi lakóöv) hozott létre, amely a termelés révén kapcsolódik a zárt településhez.

2. Bár a tanya akkor is ellát lakófunkciót, ha azt mezőgazdák lakják, de ilyenkor ott élők munkahelye a határban van, a termelőszövetkezet vagy az állami gazdaság földjein, ezért nem számítható a zárt településhez kapcsolódó lakóövezetnek. Ez esetben a tanyán folytatott gazdálkodás, ha nem is döntő, de meghatározó jelentőségű.

3. A tanyáknak egy harmadik típusát azok a külterületi lakott helyek alkotják,

ahol főfoglalkozású állattartók vagy zöldségtermelők élnek. Ekkor elsődleges funkció a gazdálkodás és csak másodlagos a lakás. Az ilyen gazdák számos esetben a belterületen is rendelkeznek lakóházzal.

Összességében: a foglalkozási és társadalmi urbanizáció átalakítja a külterületet is, s azt egyre több szállal kapcsolja a zárt településhez, anélkül azonban, hogy a külterületen élés lehetőségeit véglegesen megszüntetné.

A Békéscsabára ingázók társadalmának térszerkezete

Az elmúlt évtizedekben végbement gazdasági átalakulás megváltoztatta a települések közötti kapcsolatrendszert is. A korábbi centrum—vidék funkcionális kapcsolatok mellett a munkaerő-vonzás is megjelent. A centralizált ipartelepítés a helyi munkaerőforrást kimerítette, s az ipar további munkaerő igényét más településekből és más foglalkozási ágakból, többnyire a mezőgazdaságból elégítette ki. A közlekedés fejlődése pedig lehetővé tette a napi ingázást. Mindennek következtében az ipari központok magukhoz kapcsolták a vonzott települések társadalmát azáltal, hogy munkahelyet biztosítottak számukra. Ugyanakkor átalakították azon települések struktúráját is, ahonnan a keresők eljártak dolgozni.

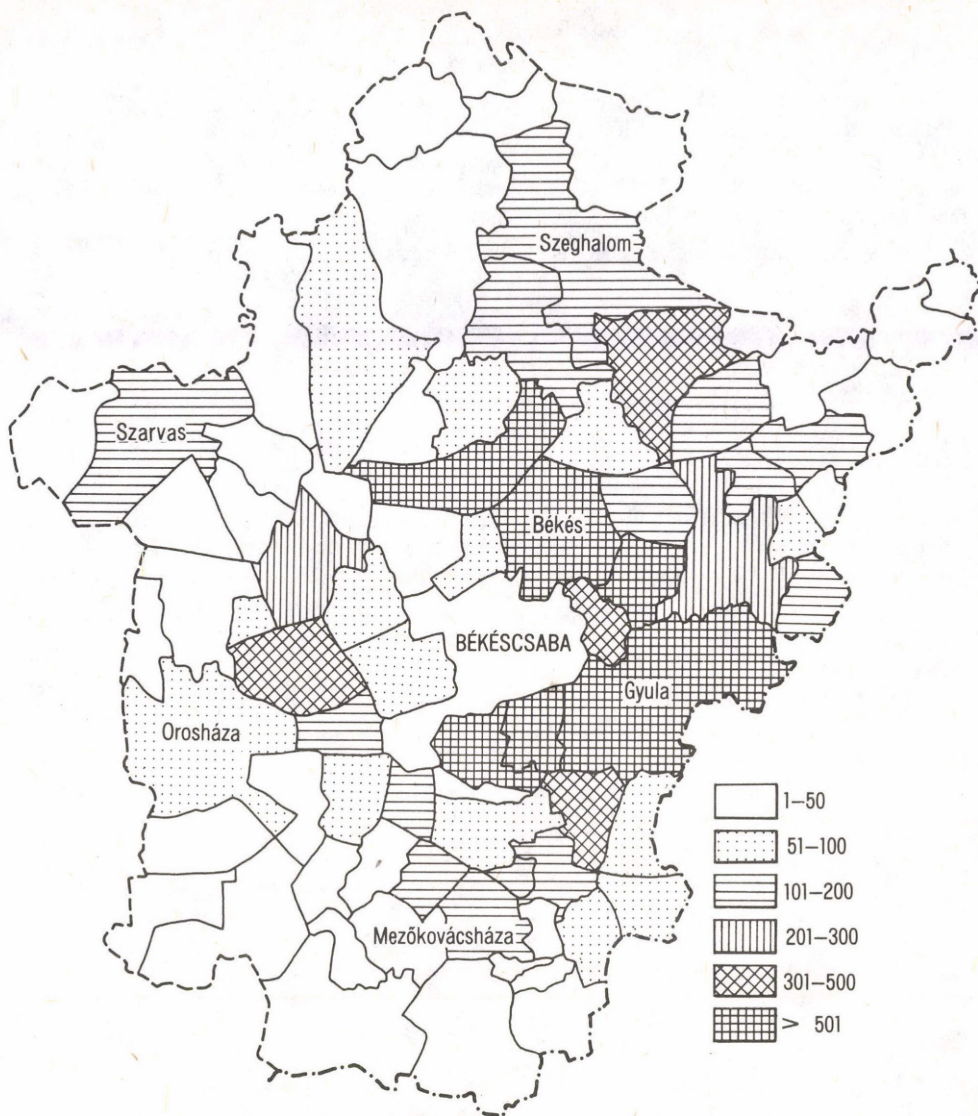
Ez az átalakulás keutós irányú volt. Egyrészt átalakult maga a társadalmi struktúra, hiszen a vonzott településekben új foglalkozást ízők jelentek meg vagy a nem mezőgazdaságban dolgozók száma jelentősen megemelkedett. Másrészt kettévált a gazdasági tevékenység és a háztartás, mégpedig úgy, hogy a háztartás helyben maradt, a termelési tevékenység pedig beköltözött az ipari központba (ill. létrejött a közismert „kétlaki” életmód).

Békés megyében 1980-ban az aktív keresők 17,6%-a járt el dolgozni, főként megyén belüli munkahelyekre. A megyén kívül munkát találók aránya csupán 1,6% volt. Az eljárók arányát tekintve az alföldi megyék sorában Békés a negyedik helyen áll. A legnagyobb munkaerő-vonzási centrum Békéscsaba, ahová a megyén belül ingázók 33,3%-a (10 731 fő) jár be dolgozni. Ez a létszám negyven olyan település között oszlott meg, ahonnan legalább 50 fő járt be a városba. A részletes elemzésből kihagytuk azt a három várost (Orosháza, Szarvas, Szeghalom), ahol az eljárók aránya nem haladja meg a helyben dolgozók 10%-át. E városok maguk is munkaerő vonzási központok, továbbá egymás lakosságának társadalmi struktúráját nem befolyásolja az ingázók száma. Így a vizsgálatba bevont települések száma 37, a belőlük Békéscsabára bejáró dolgozók létszáma 9924 fő (11. ábra).

A naponta bejárók a Békéscsabán lakó és helyben dolgozók létszámát 31,4%-kal emelik meg, vagyis a városban lévő munkahelyek száma egyharmaddal meghaladja a helyben lévő foglalkoztatotti létszámot. Mindez a munkaalkalom biztosításán túl jelentős igényeket támaszt a közlekedéssel szemben, valamint azon igények kielégítésében is, amelyet a társadalom támaszt a különböző szükségletek vonatkozásában. Bár az ingázók csoportja belsőleg jelentősen differenciált, de mint bejárók, társadalmilag egységesnek foghatók fel. Olyan társadalomnak, amely elkülönül a városban lakó társadalomtól éppen úgy, mint azon települések társadalmától, ahonnan eljár. Ennek a népességnek 11,0%-a naponta több, mint 120 percet, 24,2%-a 60 és 120 perc közötti időt és 64,8%-a kevesebb, mint 60 percet tölt el utazással.

Békéscsaba mindenekelőtt a férfiak számára biztosít munkalehetőséget, ezért a bejárók csupán 31,8%-a nő. A városi aktív keresők közül is a férfiak száma a magasabb, amit a bejárók 6767 fővel megemelnek. Ugyanakkor a vonzott településekben a nappali népességből mindenekelőtt a munkaképes korú férfiak hiányoznak.

A bejárók foglalkozási struktúrája is más képet mutat a férfiak és a nők esetében. Számukra az ipar és építőipar biztosítja a legfőbb munkaalkalmat (az ingázók 51,1%-át foglalkoztatja). Itt a nők aránya 34,4%, tehát valamivel nagyobb, mint amekkora az összes bejárókból való részesedési hányaduk. Ezen keresők 84,0%-a tartozik a fizikai munkásokhoz, míg a helyben lakóknál ez az arány csak 66,4%. A város tehát elsősorban az iparban és építőiparban biztosít munkát a vidéki férfi fizikai munkásoknak.

11. ábra. A Békéscsabára bejárók száma településenként, fő
 Number of in-commuters to Békéscsaba by settlements, person

Jelentős azon ingázók száma is, akik a szállítás, hírközlés, kereskedelem és vízgazdálkodás területén találnak munkát. Az összes bejáróknak 31,2%-a tartozik ide, közülük a nők aránya 25,1%, az előbbinél lényegesen alacsonyabb. Közülük a legtöbben a szállításban és hírközlésben dolgoznak. Ellentétben az előbbi foglalkozási

ágakkal, ezekben az ágazatokban a bejárók közül a fizikai dolgozók aránya 46,0%, míg a városban lakók közül 55,8% tartozik közéjük.

A bejárók közül kisebb a létszáma a személyi, gazdasági, egészségügyi, szociális, kulturális, igazgatási területen dolgozóknak (1470 fő), viszont a nők aránya itt a legmagasabb (38,8%). Végezetül a mező- és erdőgazdaság bejárói az összes ingázónak csupán 3,3%-át teszik ki, 80,6% közülük a fizikai munkás, vagyis a bejárók elsősorban nem az irányításban dolgoznak.

A fenti társadalmi csoport osztálystruktúráját a munkásság túlsúlya (81,1%) határozza meg, ami a városi átlagos értéknél (62,7%) is sokkal magasabb. A bejáró munkások szakmai képesítettsége alacsonyabb, mint a helyben lakóké, hiszen az előbbieket között a szakmunkások aránya 43,2%, míg az utóbbiaké 47,4%. A munkásság 52,9%-a az iparban és az építőiparban, 17,7%-a az egyéb ágazatokban dolgozik. Anyagmozgató, gép- és árukezelő 10,6%, egyéb fizikai munkát végez 18,8%.

A nem fizikai (szellemi) foglalkozású bejárók aránya 18,9%, míg a helyben lakók közül ez 37,3%. Belső struktúrájukban a helyben lakó, helyben dolgozóhoz viszonyítva fontos eltérés, hogy a bejáró műszaki foglalkozásúak aránya 4,8%-kal meghaladja a helybeliéket, ám lényegesen alacsonyabb (6,8%-kal), mint az egészségügyi és kulturális foglalkozásúaké, valamint a vezetőké és irányítóké.

Összességében a Békéscsabára bejárók társadalmi struktúrája minden vonatkozásban kedvezőtlenebb összetételt mutat, mint a városban lakó és ott dolgozóké. A város főként az alacsonyan képzett, fizikai munkát végző férfiaknak biztosít munkahelyet, és a munkásság adja a bejárók túlnyomó többségét.

A továbbiakban az a kérdés, hogy mennyiben módosul a nagyszámú eljáróval rendelkező települések társadalma akkor, amikor az eljárók elhagyják lakóhelyüket, vagyis mennyiben tér el az egyes települések lakó és dolgozó társadalma. Ugyanis az ingázás által nem csak a munkaerővonzási centrum társadalma változik meg, hanem az egyes települések nappali társadalma is, vagyis azoké, akik ott dolgoznak, ahol laknak.

A vizsgálatba bevont 37 településben élt 1980-ban Békés megye aktív keresőinek 44,2%-a. A lakónépesség foglalkozási struktúrájában egyensúlyban volt az ipar-építőipar (32,6%), valamint a mező- és erdőgazdaság (31,1%) foglalkoztatottjainak a száma. Az egyéb ágazatokban (közlekedés, kereskedelem, hírközlés, vízgazdálkodás) 19,4%, a nem anyagi ágazatokban pedig a többi kereső talált munkát. Ezekre a településekre nem csak Békéscsaba, hanem más ipari központok is munkaerő-vonzást gyakorolnak, így az innen eljárók száma 20 737 fő, ami a megyén belüli eljáróknak 58,7%-a. E térség foglalkoztatottjainak mobilitása tehát meghaladja a megyei átlagot, amiben fontos szerepet játszik Gyula, Orosháza és a többi kisebb centrum vonzása is. Amíg megyei átlagban az aktív keresők 17,6%-a jár el dolgozni, addig ezen településekből 24,1%. Amikor a munkaerőt kibocsátó települések helyben dolgozó társadalmát vizsgáljuk, akkor valamennyi ingázót figyelembe kell vennünk. Emiatt a lakóhely szerint kimutatott foglalkozási és társadalmi struktúra lényegesen módosul, s a változásokat az alábbiakban összegezzük:

- az ingázók körében alacsonyabb a nők aránya, ezért részesedésük a helyben dolgozók körében megemelkedik (42,4%-ról 45,7%-ra);

- az ipar és építőipar keresőinek 36,8%-a ingázik, ezért a helyben foglalkoztatottak körében arányuk lecsökken (32,6%-ról 26,9%-ra);

- az egyéb ágazatok dolgozóinak 38,8%-a ingázik, ezért arányuk csökken (19,4%-ról 15,1%-ra);

- a mező- és erdőgazdaság helyben dolgozó keresőinek az aránya az összes helyben dolgozón belül megemelkedik (31,1%-ról 39,6%-ra);

- az ingázók túlnyomó többsége a munkássághoz tartozik, ennek a társadalmi csoportnak naponta 35,3%-a jár el dolgozni, ezért az arányuk lecsökken (53,9%-ról 45,6%-ra);

- a szellemi foglalkozásúak aránya az ingázókból az átlagos értéknél alacsonyabb, ezért a helyben foglalkoztatottak arányán belül megemelkedik (21,2%-ról 24,6%-ra).

A munkaerőt kibocsátó települések helyben foglalkoztatott lakosságának tehát az egyik jellemző sajátossága, hogy a mezőgazdasági tevékenység jelentősége megnő, éppen úgy, mint a helyben lévő szellemi foglalkoztatottaké is. Ellenben az ipari és egyéb termelő ágazatok foglalkoztatottjainak - s velük együtt a munkásságnak - a száma jelentősen csökken. Így a *települések életének a szervezésében a fenti két társadalmi csoport meghatározó jelentőségű*. Mindez az egyes településeket különböző módon érinti, közöttük jelentős eltérések tapasztalhatók. A nagyobb lélekszámú és iparral is rendelkezők esetében (Mezőberény, Sarkad, Gyoma) az ingázás módosító hatása kisebb, olykor elhanyagolható, míg a kisebb, s ezeken belül is a jobb közlekedési adottságokkal rendelkezőknél a változás tetemes. (Pl. Szabadkígyós keresőinek 59,1%-a jár el dolgozni. A helyben lakó keresőkből a mezőgazdaságiak aránya csupán 29,4%, ellenben a helyben dolgozókból a részesedésük 65,9%.)

A Békéscsabára bejárókat azon sajátos életmód és társadalmi struktúra miatt, amely az ingázás következtében jön létre, egy külön társadalmi csoportnak kell tekintenünk. *A település szempontjából a legfontosabb megkülönböztető jegyük, hogy a lakóhely és a munkahely térben oly módon eltávolodott egymástól, hogy annak eléréséhez rendszeresen hosszabb időre van szükség.*

Társadalmi struktúrájukat tekintve pedig különböznek mind a lakóhely, mind a munkahely összetételétől, s azokat naponta kétszer módosítják. A lakóhelyi és munkahelyi településben is otthon lévőnek kell tekintenünk őket, hiszen az emberi - közösségi - társadalmi szükségletüket mindkét helyen módjuk van kielégíteni. Éppen ez a kettősség eredményezi azonban azt, hogy erre sem itt, sem ott nem nyílik maradéktalanul mód, s így mindkét helyen a „hontalanság”, mint az otthonlevés valósága dominál. Időbeli ritmusban is változó helyeken és mennyiségben támasztanak igényeket szükségleteik kielégítésére, de azok megszervezésében itt is, ott is kis eséllyel tudnak részt venni.

IRODALOM

- ANDORKA R. 1974. A községi népesség társadalmi jellemzői. - Társadalmi Szemle, 8-9. pp. 69-75.
- BAKONYI D. 1973. Békéscsaba—Gyula—Békés = Háromváros. - Területrendezés. 4. pp. 93-106.
- BÁNLAKY P. 1984. Helyi társadalom - lokális közösségek. A lokális közösség kialakulása és szerkezete. - In: Helyi társadalom 2. köt. Régiók - kistájak, Bp. pp. 51-83.
- BECSEI J. 1965. Békés funkcionális településföldrajza. - Földr. Ért. 14. pp. 463-489.
- BECSEI J. 1973. Az alföldi „mezővárosok” szerkezetének átalakulása. - Földr. Köz. 21. pp. 37-67.
- BECSEI J.—DÖVÉNYI Z.—SIMON I. 1974. Munkaerőmozgás Békés megyében. - Földr. Ért. 23. pp. 387-400.
- BECSEI J. 1976. Békéscsaba térbeli alkata. - In: Békéscsaba földrajza. Szerk.: TÓTH J. Békéscsaba, pp. 415-488.
- BECSEI J. 1983a. A társadalmi osztályok és rétegek térbeli elhelyezkedése az Alföldön. - Alföldi Tanulmányok VII. Békéscsaba, pp. 103-135.
- BECSEI J. 1983b. A békési tanyavilág. - In: Népi építészeti tanácskozás 1981, Békés, pp. 26-40.
- BECSEI J. 1983c. Békéscsaba, Békés, Gyula és tanyavilágának településmorfológiája. - Akad. Kiadó, Bp. 205 p.
- BECSEI J. 1985. Kistérségi együttműködés a közép-békési településgyűttesben. - Településfejlesztés. 4. pp. 48-62.
- BECSEI J. 1988. Településen belüli társadalom és morfológia. - Alföldi Tanulmányok VII. Békéscsaba, pp. 80-100.
- BELUSZKY P. 1976. A magyar városok központi szerepköre. - Statisztikai Szemle, pp. 534-564.
- BERÉNYI I.—SIMÓ T. 1979. Egy falu társadalmának átalakulása (Tard). - Területi Kutatások 2. pp. 52-62.
- BÓHM A.—PÁL L. 1983. Helyi társadalom. Előtanulmány a helyi társadalom tagoltságának vizsgálatához. - In: Helyi társadalom III. köt. Strukturális viszonyok a helyi társadalomban. Bp. pp. 27-57.
- DÖVÉNYI Z.—SIMON I. 1974. Adalékok Békés megye munkaerőmozgásához. - Békési Élet, IX. 3. pp. 500-511.
- ENYEDI GY. 1972. A társadalom és földrajzi környezete. - Földr. Köz. 20. pp. 293-301.
- ERDEI F. 1932. A makói tanyarendszer. - In: Településpolitika, közigazgatás, urbanizáció. ERDEI F. összegyűjtött művei. Bp. pp. 241-268.
- ERDEI F. 1935. Területi csoportok egy mezőváros társadalmában. Adalékok Makó társadalomrajzához. - Népzűnk és Nyelvünk, 7-12. pp. 244-252.
- ERDŐSI F.—LEHMANN A. 1974. Mohács földrajza. - Városi Tanács VB, Mohács. 501 p.
- FERGE ZS. 1969. Társadalmunk rétegződése. - Közgazd. és Jogi Könyvkiadó. Bp. 345 p.
- GOMBÁR CS. 1983. A helyi társadalom hermeneutikája (Kutatási előtanulmány). - In: Helyi társadalom I. köt. Hipotézisek - kutatási módszerek. Bp. pp. 119-134.
- KOVÁCS CS. 1966. Térszemlélet és földrajz. - Földr. Köz. 14. pp. 31-48.
- KRAJKÓ GY.—MÉSZÁROS R. 1978. Az iparosítás hatása a városi népességszám növekedésére és a falusi térségek gazdasági, társadalmi átalakulására a Dél-Alföldön. - Alföldi Tanulmányok. II. pp. 151-170.
- LETTRICH E. 1962. Az ipari települések területkomplexumai Magyarországon. - Földr. Ért. 11. pp. 85-108.
- LETTRICH E. 1970. Tihany szociálgeográfiai képe. - In: Tihany. Magyarázó a Balaton környéke 1:1000-es építésföldtani térképsorozatához. MÁFI, Bp. pp. 96-102.
- MENDŐL T. 1936. Alföldi városaink morfológiája. - Közlemények a Debreceni Egyetem Földrajzi Intézetéből, I. Debrecen. 44 p.
- MENDŐL T. 1963. Általános településföldrajz. - Akad. Kiadó Bp. 567 p.
- MÉSZÁROS R. 1980. A falusi átalakulás alapvető térfolyamatai a Dél-Alföldön. - Területi Kutatások 3. pp. 79-86.

- RÉTVÁRI L. 1974. A társadalmi-gazdasági fejlődés és a regionális népsűrűsödés összefüggésének néhány kérdése. - Földr. Ért. 23. pp. 359-385.
- SZELÉNYI I.—KONRÁD GY. 1969. Az új lakótelepek szociológiai problémái. - Budapest, 212 p.
- SZIRMAI V. 1983. A helyi társadalom fogalma. Metodológiai szempontok a helyi társadalom szerkezetének vizsgálatához. - In: Helyi társadalom, I. köt. Hipotézisek - kutatási módszerek. Bp. pp. 31-52.
- TÓTH J. 1977. Gondolatok a közép-békési centrumok koordinált fejlesztésének szükségességéről és lehetőségeiről. - Békési Élet 3. pp. 339-347.
- TÓTH J. 1988. Urbanizáció az Alföldön. - Területi és települési kutatások 3. Budapest. 200 p.
- TÓTH P. 1983a. A „lakótelep” - a lakótelepi társadalom. - In: Helyi társadalom, I. köt. Hipotézisek - kutatási módszerek. Bp. pp. 165-193.
- TÓTH P. 1983b. A lakótelepi társadalom, mint helyi társadalom. - Társadalomtudományi Közl. 1. pp. 67-81.
- WALLNER E. 1981. A település- és városföldrajzi vizsgálat szemléletéről. - Földr. Ért. 30. pp. 102-113.

SPATIAL STRUCTURE OF INTRASETTLEMENTAL SOCIETY IN BÉKÉSCSABA

by *J. Becsei*

S u m m a r y

As a result of recent social changes, the previously centrally governed processes are replaced by grassroots building, where the individual settlements are present as elements of grassroots society and economy as well as the most important spatial units of society, organisation and administration. Moreover, the settlement should be conceived a complex spatial phenomenon where complexity first of all includes human beings as biological entities, their economic activities and does not only serve the satisfaction of human needs but also means the morphostructure of social organisation. In addition, complexity also means that the settlement is a social unit as well manifested - in the same manner as the three-dimensional constructions constituting it - in various spatial units. These spatial units differ (among others) in the social structure of their populations.

These social units of different organisation set different demands in the utilisation of the settlement and at the same time affect the immediate spatial unit which they use in a different way, but they also utilise the whole settlement in different ways. For this reason it is necessary to reveal what is the social structure (population number, age structure, school education level, occupational structure etc.) of the populations inhabiting the individual neighbourhoods and what are the demands they set against infrastructure; how they utilise plots, what are their requirements against education etc. Investigations of similar objective have only been sporadic in the Hungarian literature on settlement geography. In the present paper the spatial structure of a Hungarian county seat, Békéscsaba, is described.

The analysis of the spatial structure is primarily focused on the intrasettlemental society, but attention is paid to the society of in-commuters to Békéscsaba. The intrasettlemental society is defined as the society within the confines of administrative limits, including the densely built-up settlement, the outskirts and the so-called other inner areas. This concept is different from the category of local society applied in social sciences.

The investigation covers the masses of commuters and the societies of the settlements from where commuting to Békéscsaba derives. These settlements, however, are only addressed at one point: what changes occur in the day populations of settlements which are sources of the commuting.

Translated by D. LÓCZY